

2023, Vol. 4(2), 333-342
© The Author(s) 2023
Article reuse guidelines:
<https://dergi.bilgi.edu.tr/index.php/reflektif>
DOI: 10.47613/reflektif.2023.108
Article type: Commentary Article

Received: 25.05.2023
Accepted: 26.05.2023
Published Online: 05.06.2023

Coşku Çelik*

Gıdanın Toplumsal Yeniden Üretimi: Açlık Tehdidi, Kırsal Dönüşüm ve Bakım Krizi

Social Reproduction of Food: Risk of Hunger, Rural Transformation, and the Crisis of Care

Öz

Bu yazı**, küresel gıda krizini konjonktürel bir arz-talep ve tüketim krizi olarak değerlendiren uluslararası örgütlerin kısa vadeli, neoliberalizm içi çözüm önerilerinin eleştirel bir değerlendirmesini yaparak krizi genel olarak kapitalizmin ve özel olarak neoliberalizmin toplumsal yeniden üretim rejiminin yapısal bir tezahürü olarak ele alıyor. Yazının temel iddiası, küresel gıda krizinin ardında gıdayı metalaştıran, gıdanın üretim, dağıtım ve tedarik süreçlerini tarım-gıda şirketlerinin denetimine sokan neoliberal tarım politikaları olduğu ve bu politikalar sonucu kırdı ve kentte yeterli ve sağlıklı gıda *üretmeyen ve tüketmeyen* emekçi sınıflar için bir toplumsal yeniden üretim krizi olduğudur.

333

Abstract

This paper analyzes the global food crisis as a structural expression of the social reproduction regimes of capitalism in general and neoliberalism in particular by interrogating the short-term policy recommendations of international organizations which view the crisis as a conjunctural supply-demand and consumption issue. The main argument of the paper is that the reason behind the global food crisis is neoliberal agricultural policies which have commodified food and encouraged the control of agribusiness in production, circulation, and provision of food. The paper interprets the current food crisis as a crisis of social reproduction for the classes of rural and urban labour who cannot *produce* and who cannot *consume* sufficient and healthy food.

Anahtar Kelimeler

Gıda güvenliği, gıda krizi, toplumsal yeniden üretim, bakım, kırsal dönüşüm

Keywords

Food security, food crisis, social reproduction, care, rural transformation

* York Üniversitesi, cosku.86@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8236-5975.

** Yazının orijinal versiyonu Human Geography dergisinde yayımlanmıştır: Çelik, C. (2023). Global food insecurity as a crisis of social reproduction for the classes of labour. *Human Geography* DOI: <https://doi.org/10.1177/19427786231153052>.

Giriş

Son üç yılda, dünya genelinde, akut gıda güvencesizliği ve açlık riski yaşayan insan sayısı dramatik bir biçimde arttı. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü 2022 yılı raporlarına göre, 2020 yılında 3,1 milyar insanın sağlıklı gıdaya maddi olarak gücü yetmiyordu; 2021 yılında 53 ülkede yaklaşık 193 milyon insan gıda güvencesizliğini yaşıyordu ve acil destek ihtiyacıydı (FAO, 2022a; 2022b). Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası örgütler bu gıda krizi ve açlık tehlikesini, pandeminin ve pandeminin üçüncü yılında Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin gıda fiyatlarındaki ve tedariki üzerindeki dönemsel etkisi olarak tanımladı. Örneğin, 12 Nisan 2022'de bu uluslararası örgütlerin yayınladığı ortak açıklama¹ gıda krizinin sebepleri olarak pandemi, savaş ve iklim krizini sayarken çözüm olarak yoksul ülke ve kesimlere acil gıda yardımı ve maddi destek, tarım sektöründe artan özel sektör yatırımının yanı sıra ticareti serbest bırakarak gıda ve girdi üzerinde ihracat yasağı gibi sınırlayıcı uygulamalardan vazgeçilmesini önerdiler (World Bank, 2022b). Dünya Bankası ise, artan gıda güvencesizliğine çözüm olarak, gıda ve gübre üretimini teşvik etmek, daha fazla ticarete olanak tanımak ve özellikle Latin Amerika ve Afrika'daki yoksul hane ve üreticileri desteklemek üzere, on beş ay sürecek 30 milyar dolarlık yardım programını duyurdu (World Bank, 2022a). Bu programların esas olarak tarım-gıda sermayesine teşvik programları olduğunu söylemek mümkün. Nitekim bu örgütlere göre, gıda güvencesizliği arz yönlü bir sorun olup gıda güvencesi hedefine özel sektör öncülüğünde gerçekleştirilecek bir tarımsal büyümenin damlama (trickle-down) etkileriyle ulaşılabilir (Vercillo, 2020, s. 237).

Bu yazıda, uluslararası örgütlerin rapor ve politika önerilerinin yalnızca yanlış çözümler önerdikleri için değil, mevcut gıda krizinin ardındaki yapısal nedenleri yok saydıkları için de sorunlu olduklarını iddia ediyorum. Her ne kadar bu örgütler pandemiyle ve savaşla ortaya çıkan bir gıda tedariki sorunu olarak görseler de gıda krizi ve enflasyonu neoliberalizmin bir önceki krizi olan 2007-8 küresel finansal krizinden itibaren gündemde. Pandemi ve uluslararası çatışmalar dünya genelinde emekçi sınıfların gıda güvencesini ciddi oranda etkilemiş olsa da gıda krizini arz ve talepteki dalgalanmalardan kaynaklanan konjonktürel bir sorun olarak görmek yetersiz olacaktır. Henry Bernstein'in ünlü kitabı *Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri*'nin (2010, s. 2) Giriş bölümünde belirttiği gibi "dünya nüfusunu yeterli ölçüde besleyecek gıda üretilirken, birçok insan sürekli ya da çoğu zaman açlık çekmektedir." Nitekim neoliberalizmde yaşanan gıda krizleri ve günümüzdeki gıda krizi, 1980'li yıllar itibarıyla kurulan şirketleşmiş gıda rejiminin ve küresel değer ilişkilerinin çelişkilerinin yansımasıdır ve çözümünü arz yönetimi ya da özel sektörün daha fazla gıda üretmesi olamaz (Araghi, 2009b).

Bu yazıda, gıda krizi ve gıda güvencesizliğini Küresel Güney'deki küçük ölçekli gıda üreticilerinin 1980'li yıllardan itibaren şirketleşmiş tarım-gıda sistemi altında yaşadıkları geçim kriziyle bugün dünya genelinde emekçi sınıfların yaşadığı açlık tehdidi arasındaki içsel ilişkiye odaklanarak toplumsal yeniden üretim yaklaşımından ele alıyorum. Bunu yaparken iddiam,

gıda güvencesizliğinin kırsal ve kentsel emekçi sınıfların toplumsal yeniden üretim krizi olduğu. Yazıda kullanıldığı anlamıyla emekçi sınıflar (classes of labour), tarımda kapitalizmin gelişmesi sonucu yeniden üretimi için yeterli araçlara erişimini kaybettiğinden (Bernstein, 2010, s. 110) gündelik yeniden üretimi için emek gücünü doğrudan veya dolaylı olarak sermayeye satmak zorunda olan artan sayıda nüfusa tekabül ediyor (Panitch ve Leys, 2001). Neoliberalizmin şirketleşmiş gıda rejimi, devletin küçük üreticiye desteklerinin azaltılması veya kaldırılması, tarımsal kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirilmesi, serbest ticaret ve üretimde tarım-gıda şirketlerinin artan kontrolü gibi uygulamalarla kırsal yaşamı önemli ölçüde dönüştürdü. Bütün bu politikalar, Küresel Güney'in küçük ölçekli üretim yapan hanelerinin kendini salt tarımsal üretimle yeniden üretmez hale gelmesine, üretim ve toplumsal yeniden üretim süreçlerinde artan piyasa bağımlılığına ve geçim krizine yol açtı. Günümüzde kırsal ve kentsel emekçi sınıfların yaşadığı gıda krizi ve gıda güvencesizliği tarımda kapitalist gelişim; gıdanın üretim, dolaşım, bölüşüm ve tüketim süreçlerinin metalaşması; ve Küresel Güney'in küçük ölçekli çiftçilerinin mülksüzleşme, yoksullaşma ve işçileşmesi gibi yapısal dönüşümlerin ifadesi. Dolayısıyla analizi de yeterli ve sağlıklı gıdayı üretemeyen ve tüketemeyen emekçi sınıfların toplumsal yeniden üretimi arasındaki içsel ilişkiye odaklanmayı gerektiriyor (Bernstein, 2014).

Neoliberalizm ve Emekçi Sınıfların Toplumsal Yeniden Üretim Krizi

Feminist ekonomi politikte toplumsal yeniden üretim kavramı, dikkatleri devlet-piyasa-hane-sivil toplum örgütleri arasındaki karşılıklı etkileşim ve güç dengesine çekerek emekçilerin gündelik ve kuşaklar arası yeniden üretim sürecine odaklanır (Bezanson ve Luxton, 2006, s. 3). Devlet, piyasa ve hane arasındaki ilişkinin değişen biçimleri farklı toplumsal yeniden üretim rejimlerini ve kapitalizmin çeşitli çevrimlerinde dönüşen çelişki ve kriz eğilimlerini getirir. Örneğin, neoliberal toplumsal yeniden üretim rejiminin tanımlayıcı özelliği devletin sosyal hizmetlerden çekilmesi ve bakımın hane içine (kadın emeğine) artan transferidir. Ancak, neoliberal toplumsal yeniden üretim rejimi aynı zamanda kadınların ücretli işgücüne artan katılımını da getirmiştir (Fraser, 2017). Toplumsal yeniden üretim çelişkileri ve kriz eğilimleri aynı zamanda kapitalizme içkindir. Bir yandan sürekli birikim için toplumsal yeniden üretimin belli koşullarının sağlanması gerekir; diğer yandan kapitalizmin sürekli birikime olan ihtiyacı, üzerine yükseldiği toplumsal yeniden üretimin koşullarına el koymayı gerektirir (Fraser, 2017, s. 22).

Kapitalizmin farklı çevrimlerinde kırsal nüfusun toplumsal yeniden üretimi ve kır hanelerinin üretim ve toplumsal yeniden üretiminin devlet ve sermaye ilişkileri tarafından nasıl belirlendiği özel olarak dikkate değer bir konu (Bernstein, 1977). Doğrudan üreticilerin üretim ve geçim araçlarına ve yeniden üretim koşullarına erişiminin piyasa dolayımıyla gerçekleştiği bir sistem olan kapitalizm (Wood, 2009), köylü haneler için toplumsal yeniden üretimin buyruklarını dönüştürmüştür. Tarihsel olarak kendini kendi emeğiyle yeniden üreten köylü hanelerinin (Bernstein, 1977, s. 61) tarımda kapitalizmin gelişimiyle üretimle kurdukları ilişki iki anlamda değişti. Birincisi, kapitalizm, köylüleri küçük meta üreticilerine çevirerek geçimin

metalaşmasına neden oldu ve böylece yaşamlarını ancak daha geniş ölçekli işbölümüne ve piyasalara eklenerek idame ettirebilir hale geldiler. İkinci olarak, tarımda kapitalizmin gelişimi kırdı sınıfsal farklılaşmaya ve kapitalist çiftçi, küçük meta üreticileri ve ücretli işçilerin oluşumuna yol açtı.

Tarımda kapitalizmin gelişimi ve köylünün işçileşmesi, kapitalizmin farklı çevrimlerinde ve farklı toplumsal formasyonlarda değişik biçimler aldı. Lenin ([1899] 1974) ve Kautsky ([1899] 1988) tarafından vurgulandığı gibi tarımda kapitalizmin gelişimi sanayiden oldukça değişik biçimler alan çelişkili bir süreç. Buna göre, köylünün mülksüzleşmesi ve işçileşmesi her ne kadar kapitalist gelişmenin tarihsel bir izleği olsa da köylülüğün devamlılığını da kapitalizmin tarımı tahakkümü altına alma ve yalnızca mülkiyet değil sömürü ilişkilerinin de dönüşümüne odaklanarak ele almak gerekir. Çağdaş Marksist yazında ise, tarımda kapitalizmin gelişimi ve köylülüğün dönüşümü, kapitalizmin küçük ölçekli üreticileri mülksüzleştirmesine ve kapitalizm dışı alanları sermaye birikim süreçlerine entegre etmesine (Luxemburg, 2003) dayanan bir sürekli ilk birikim süreci olarak ele alıyor.

Gıda rejimi yaklaşımı, tarımsal modernleşme üzerine geliştirilen doğrusal analizlere alternatif olarak, sermaye birikimindeki çelişkilerin gıdanın üretim, dolaşım, bölüşüm ve tüketim süreçlerine tarihsel olarak nasıl nüfuz ettiğini ortaya koyuyor (krş. Friedmann, 1993; McMichael, 2009; 2021). 1870’li yıllardan 1930’lara uzanan birinci gıda rejimi, Avrupa’ya sömürgelerden ithal edilen tropik gıdalarla sömürgecilerde üretilen hayvansal gıdaların kombinasyonundan oluşurken, 1950’li yıllardan 1970’li yıllara dek egemen olan ikinci gıda rejimi ulusal kalkınmacılığa öncelik verip ithalat kısıtlarını ve ihracat kesintilerini önceleyen ulusal tarım politikalarına dayanıyordu (Friedmann, 1993, s. 31; McMichael, 2009, s. 141). Her ne kadar çiftçilerin piyasaya entegre olması ve köylülerin küçük meta üreticilerine dönüşmesi ikinci gıda rejimi sırasında başlamış olsa da bu dönem köylülüğün görece tasfiyesine (relative depeasantization) (Araghi, 2009a, s. 130) yol açtı. Nitekim Küresel Güney’in küçük ölçekli çiftçileri ulus devletlerin sağladığı fiyat ve alım desteği, girdi desteği gibi korumacı politikalarla önemli faydalar elde etti. 1980’li yıllardan günümüze egemen olan şirketleşmiş gıda sistemi ise metalaşmayı derinleştirip tarım-gıda şirketlerini önceleyen piyasa ve mülkiyet ilişkilerini sağlamlaştırdı. Bunu, söylemsel düzeyde “verimlilik”, “serbest ticaret”, ve küresel “gıda güvenliği”ni sağlama amacıyla meşrulaştırırken, Küresel Kuzey’in enerji yoğun şirketleşmiş gıda üretim modeline ve suni olarak ucuzlatılmış gıda maddelerine sağlanan destekleri küresel Güney’in küçük ölçekli çiftçilerini yoksullaştırmak ve gıda güvencesizliğini derinleştirmek pahasına kurumsallaştırdı (McMichael, 2012, s. 682).

Neoliberalizmin şirketleşmiş gıda rejimi Küresel Güney’de kırsal yaşamı küçük ölçekli üreticilere sağlanan devlet desteklerinin azalması veya kaldırılması, tarımsal kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirilmesi, fiyat desteklerinin azaltılması ve tarım arazilerinin tarım dışı yatırımlar için kullanılması gibi politikalarla önemli ölçüde dönüştürdü. Bütün bu politika-

ların küçük ölçekli üretici üzerindeki doğrudan etkisi girdi fiyatları artarken düşen ürün fiyatları oldu. Bu da küçük ölçekli üreticilerin üretim ve yeniden üretimleri için piyasaya artan bağımlılığını ve Bernstein'in (1977) ifadesiyle "basit yeniden üretimin sıkışması" nı getirdi. Basit yeniden üretim sıkışmasıyla baş etme stratejisi olarak emekçi sınıflar çeşitli ve oldukça parçalı kırsal ve kentsel ya da ücretli ve ücretsiz işlerin kombinasyonuna dayalı beka stratejileri geliştirmeye başladılar. Öncelikle, yaygın anlatı Küresel Güney'in mülksüzleşen tarımsal üreticilerinin Küresel Kuzey ülkelerine ve/ya kent merkezlerine göç etmesi üzerine kurulu olsa da Küresel Güney'de nüfusun hatırı sayılır bir kısmı halen kırsal. Toplumsal yeniden üretimin koşullarını salt tarımsal üretimle sağlayamayan çiftçiler başta gelir kaynaklarını tarımda ve tarım dışında çeşitlendirmek üzere belli beka stratejileri geliştirdiler. Dolayısıyla, neoliberalizm bağlamında kırdaki emekçi sınıfları yalnızca tamamen işçileşmiş topraksız işçileri değil, salt tarımsal üretimle kendini yeniden üretemeyen marjinal ve yoksul çiftçileri de kapsayan "tarlanın ötesinde kırsal emek" (rural labour beyond the farm) (Bernstein, 2010) olarak tanımlamak gerekir.

Dolayısıyla, ikinci olarak, neoliberalizmde kırdaki emek piyasalarının analizi kentsel/kırsal, tarımsal/tarımdışı, ücretli iş/kendi hesabına çalışma, toprak sahibi/topraksız gibi ikilikleri aşmayı gerektirir (O'Laughlin, 1996; Pattenden, 2018). Nitekim kırdaki proleter haneler, toplumsal yeniden üretimin kriziyle baş edebilmek için bu istihdam alanlarının hemen hepsine aile içi cinsiyete dayalı işbölümüyle katılmakta. Neoliberalizm bağlamında emekçi sınıflar, tarımda neoliberal dönüşüm sonucu ortaya çıkan "sınırsız artık emek arzı" (Veltmeyer, 2013, s. 81) sonucu oluşmuş olup, yeniden üretimini toplumsal işbölümünün çeşitli alanlarındaki güvencesiz ve baskıcı ücretli ve ücretsiz işlerle sağlar. Son olarak, emekçi sınıflar, toplumsal cinsiyet, ırk/etnisite ve kast eksenlerinde çeşitli proleter pozisyonları da içerir. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren sermaye akışları, mülksüzleşme, işçileşme ve artan emek göçü dalgalarının sonucu küresel emek piyasalarında ciddi bir feminizasyon ve ırksallaşma gözlenmiştir (Ferguson ve McNally, 2015).

Toplumsal Yeniden Üretim Çelişkileri ve Gıda Güvencesizliği

Giriş bölümünde tartışıldığı gibi, uluslararası örgütler gıda krizi ve gıda güvencesizliğini pandemi ve savaş dolayısıyla ortaya çıkmış dönemsel bir tedarik sorunu olarak ele alırken krize çözüm olarak daha fazla özel sektör yatırımı ve daha serbest ticaret gibi neoliberal reçeteler öneriyor. Krizin etkilerini hafifletmek içinse yoksul kesim ve ülkelere kısa vadeli gıda ve nakit destek programları açıklıyorlar. Halbuki, gıda, serbest ticaret için üretilen bir meta olmaktan çıkarılmadığı sürece emekçi sınıfların sağlıklı ve yeterli gıdaya erişim hakkı piyasalardaki dalgalanmalara ve küresel çatışmalara bağımlı kalmaya devam edeceğinden, neoliberalizm içi çözümler gıda güvencesizliğine de gerçekçi ve kalıcı bir çözüm üretilmesi mümkün olmayacaktır. Vandana Shiva'nın (2016b, s. 9) ifadesiyle, neoliberal gıda rejimiyle:

[T]oplum, gıdayı yetiştirenler ve yiyenler değil; metaları üretenler ve tüketenlere indirgendi. (...) Doğa, kadınlar ve küçük ölçekli üreticilerin üretimi görünmez kılınp, gıda ekonomisinin yalnızca şirketlerin kontrolünde olan kısmı görünür oldu. Çeşitlilik üzerine kurulu sistemlerin yerine, daha az besin ama daha çok meta üreten mono-kültürler geçti.

Dolayısıyla, gıdanın metalaşmasına alternatif önermeyen, aksine özel sektörü ve daha fazla serbest ticareti teşvik eden çözüm paketleri, yalnızca gıda krizinin ardındaki yapısal nedenleri göz ardı etmekle kalmıyor, gıda krizini uzun vadede daha da derinleştirme riskini barındırıyorlar.

İlk olarak, her ne kadar günümüz küresel kriz ve çatışmaları (Yemen, Filistin, Suriye, Libya ve Ukrayna'daki savaşlar gibi) gıda krizini şiddetlendirmiş olsa da bu kriz ve çatışmalar da kapitalizmin yapısal çelişki ve krizlerinin ifadesi (La Via Campesina, 2022). Öncelikle, pandemi 2007-2008 krizinin yıkıcı etkileri ve buna bağlı artan eşitsizliklerle çevrili bir küresel toplumsal atmosferde ortaya çıktı. Dolayısıyla, pandemi neoliberalizmin yozlaşmış iktisadi, siyasi ve toplumsal çelişkilerinin ivmelenmesinin bir temsili (Saad-Filho, 2021; Yalman, 2021). Dahası, bir toplumsal yeniden üretim krizi olarak pandemi (Mezzadri, 2020) hem kapitalizme içkin hem de neoliberalizmin finansallaşmış toplumsal yeniden üretim çelişkilerini açık bir biçimde ortaya koydu. Metalaşmış küresel gıda sisteminin de gıdanın üretiminden dağıtım, dolaşım ve tüketimine her aşamasındaki çelişkileri ve kırılğanlıkları hiç olmadığı kadar açık deşifre oldu. Bir yandan, pandeminin ilk aylarında tarım sermayesi mal akışlarının yavaşlaması gibi sebeplerle ciddi zorluklarla karşılaştı; diğer yandan gıda üreticisi ve tüketicisi olan emekçi sınıflar gıda satışı ve alımında ciddi mikro krizler yaşadılar (Pattenden vd. 2021; Stevano vd. 2021). Bütün bunlar, şirketleşmiş gıda rejimiyle üretim ve toplumsal yeniden üretim araçlarının metalaşmasının ürünleri. Dahası, Rusya'nın dünyanın önde gelen tahıl ihracatçısı Ukrayna'yı işgalinin, Ukrayna'nın ihracat rakamlarında ciddi bir düşüşe sebep olduğu ve bunun da gıda güvencesi üzerinde olumsuz etkileri olduğu açık. Dolayısıyla, savaş ve gıda güvencesizliği arasındaki ilişki, gıdanın uluslararası ticaret için üretilmesi ve gıdanın dolaşım, tedarik ve tüketiminin uluslararası piyasalara bağımlılığının bir göstergesi.

İkinci olarak, her ne kadar Dünya Bankası, IMF ve DTÖ gibi uluslararası örgütler serbest ticareti gıda krizine bir çözüm olarak görseler de gıdanın uluslararası ticaret için üretilen bir metaya dönüşmesi küresel gıda krizinin ardındaki en önemli sebepler arasında. Neoliberalizmin şirketleşmiş gıda rejimiyle birlikte, gıda bir ihtiyaç, sağlıklı gıdaya erişim bir sosyal hak olmaktan çıkarılıp kar için üretilen ve ticareti yapılan bir metaya dönüştürüldü. Bu bağlamda hükümetlerin hem çiftçiler için üretimin hem de emekçi sınıflar için toplumsal yeniden üretimin (yani gıda güvenliğinin) koşullarını sağlamadaki kritik rolleri zayıflatıldı. Bütün bu programlar gıdanın üretim ve bölüşümünü tarım-gıda şirketlerinin kontrolü altına soktu. Tarımın ve gıdanın küreselleşmesi iki temel iddia ile desteklendi: küresel şirketlerin köylü hanelerden daha bilimsel ve verimli gıda üretimi yapacağı ve yoksul ülke ve halklar için gıdanın daha ucuz ve erişilebilir hale geleceği. Bunun sağlanması için, Küresel Güney ülkeleri, IMF ve Dünya

Bankası'nın ekonomik reformları ve DTÖ disiplini altında kendi kendini besleyen ülke olmayı teşvik eden “modası geçmiş” ve “verimsiz” tarım ve gıda politikalarını terk etmeye zorlandı. Buna göre, rekabetçi üstünlükleri olan tahıl dışı ürünlerde uzmanlaşıp ihracata yönelik üretim yapıp temel besin maddelerini ithal ederek bu ülkeler önemli faydalar elde edeceklerdi (Patnaik, 2009; Patnaik ve Patnaik, 2017). Sonuçta, Güney'in birçok ülkesinde ürün deseni temel gıda maddelerinden tarım-gıda şirketlerinin öncelikli gördüğü ürünlere kaydı ve bu da temel gıda maddelerinde ithalat bağımlılığına yol açtı.

Küresel gıda krizi, serbest ticaretin gıda güvencesini sağlayacağı argümanının yanlışlığını kanıtladı. Bir yandan, endüstrileşmiş gıda üretimi kaynak ve enerji yoğun olduğundan ekolojik olarak daha verimsizken; diğer yandan tarım-gıda şirketleri gıdadan ziyade ağırlıklı olarak gübre, tarım ilaçları, yem ve endüstri bitkileri üretirken dünya üzerinde gıdanın üçte biri halen küçük ölçekli tarlalarda üretiliyor (Ritchie, 2021). Dahası, gıda üretimi tarım-gıda şirketlerinin ürettiği ve dolaşıma soktuğu girdilere giderek daha bağımlı hale geldiğinden, 2000'li yılların sonlarından itibaren görülen küresel finansal krizler gıda fiyatlarında ciddi bir artışa yol açtı. Bu arada üretim maliyetleri de arttığından, artan gıda fiyatları çiftçilerin gelinde artışa yol açmadı (Shiva, 2016b, s. 90-95). Dolayısıyla, ürün fiyatlarındaki artış yalnızca kent merkezlerindeki düşük gelirli tüketicileri değil, küçük ölçekli üreticilerin de yoksullaşmasına yol açtı. Genel anlamda, şirketleşmiş gıda rejimi altında, Küresel Güney'deki emekçi sınıfların sağlıklı gıdaya erişim hakkı uluslararası piyasalardaki dalgalanmalar, döviz kuru, ticaret hadleri veya çatışmalar gibi uluslararası faktörlerin akıbetine terk edildi. Sonuç olarak, La Via Campesina (2022) ve gıda egemenliği hareketi tarafından ifade edildiği gibi, günümüz gıda krizi, gıda sisteminin Küresel Güney ülkelerini ithalata bağımlı kılan ve gıdayı uluslararası ticaret için üretilen meta haline getiren örgütlenme modelinin yapısal bir krizi.

Üçüncü ve son olarak, gıdanın metalaşması ve emekçi sınıfların üretim ve toplumsal yeniden üretim süreçlerindeki artan piyasa bağımlılıkları toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle çevrili. Tarım ve gıda sistemleri metalaştıkça, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüne dayanan gıda üretim, tedarik ve hazırlama süreçleri de dönüşmekte (Vercillo, 2020, s. 237). Bir yandan, tarım dışı yatırımlar için yapılan toprak gasplarının ve enerji yoğun şirketleşmiş tarımsal üretimin biyo-çeşitlilik kaybı, suyun kirlenmesi, toprağın verimliliğini kaybetmesi gibi ekolojik etkileri kadınların geçimlik üretim araçlarına erişimini kısıtlayarak geçimlikten piyasa bağımlı bir kırsal yaşama geçişi tetikledi. Bu da geleneksel olarak “gezegenin geçimlik üreticileri” (Federici, 2004) olan kadınları gıdanın hem üretim hem tüketim süreçlerinde piyasa boyunduruğuna tabi kıldı. Shiva'nın (2016a) iddia ettiği gibi, şirketleşmiş üretim ve bölüşüm sistemleri kadınların gıdanın üretim koşullarına erişimini önemli ölçüde kısıtladı. Diğer yandan, kadınlarla gıda güvencesi arasındaki ilişkiyi kadınların ücretli ve ücretsiz emeği bağlamında ele almak gerekiyor (Stevano, 2019). Yukarıda vurgulandığı gibi, neoliberal toplumsal yeniden üretim rejiminin tanımlayıcı özellikleri devletin toplumsal yeniden üretim rolünün zayıflaması ve güvencesiz ya da enformel işlerin feminizasyonu (Fraser, 2017). Bir başka anlatımla, aynı anda hem bakımın devletten haneye (dolayısıyla kadının ücretsiz emeğine) transfer edilmesi

hem de kadınların ücretli işgücü emeği sömürsünün de şiddetlenmesi bu dönemin bakım krizinin belirleyici unsuru. Bunun kırdaki karşılığı, kırsal müştereklere (toprak, temiz su, yakacak gibi) piyasa dışı erişim olanaklarının azalması ve emekçi sınıflardaki kadınların yeniden üretim emeğinin şiddetlendirmesi; özellikle gıdayı hazırlama, çocuk ve hasta bakımı, temel tüketim malzemelerini evde üretme vb. için harcadıkları zaman ve eforun artması oldu. Bunun, kadınların ücretli emeğe katılımını zorlaştıran etkileri de oldu (Naudi ve Rao, 2018; Rao, 2018). Dolayısıyla, gıda güvencesizliği, geleneksel ve tarihsel olarak ücretsiz ev içi emekleriyle aile bireylerini besleme rolünü üstlenen emekçi sınıflardaki kadınlar üzerinde üçlü baskı yarattı: (i) ücretsiz yeniden üretim emeği sömürüsü ve koşullarının şiddetlenmesi, (ii) ev dışındaki ücretli çalışma koşullarının ağırlığı nedeniyle gıda tüketimi için sınırlı gelir ve vakit, (iii) artan gıda fiyatları.

Sonuç

Bu yazıda, küresel gıda krizini, kapitalizmin toplumsal yeniden üretim krizinin serbest piyasa mantığındaki arz-talep yönetimi politikalarıyla çözülemeyecek yapısal bir ifadesi olarak ele almaya çalıştım. Nitekim dünya nüfusunun beslenmesi için gereken gıda fazlasıyla üretildiği halde milyonlarca insan açlık ve yetersiz beslenme tehdidiyle karşı karşıya ve bu yalnızca gıda fiyatlarındaki dalgalanmaların değil, aynı zamanda gıdanın küresel değer ilişkileri içindeki konumunun sonucu. Araghi'nin (2009b) ifadesiyle, küresel gıda krizi yerinden etme yoluyla birikimin ve küresel değer zincirlerinin neoliberal yeniden yapılandırılmasının yansımasıdır. Bu yerinden etme ve mülksüzleştirme yoluyla birikim, piyasa dışı üretim ve toplumsal yeniden üretim araçlarına erişimini kaybettiği için yeniden üretimin koşullarını sağlayamayan (under-reproduced) kırsal ve kentsel emekçi sınıfların oluşumuna yol açtı. Sonuç olarak, her ne kadar açlık ve yetersiz beslenme yalnızca yoksulluk ve eşitsiz bölüşüm ilişkilerinin ürünü olarak görülse de yeterli ve sağlıklı gıdayı üretemeyen ve tüketemeyen emekçi sınıfların oldukça karmaşık bir toplumsal yeniden üretim krizine tekabül eder. Dolayısıyla analizi de şirketleşmiş gıda rejimi altında gıdayı üretme ve satın almanın güvencesiz koşulları arasındaki sürekliliğe odaklanmayı gerektirir.

1 <https://www.worldbank.org/en/news/statement/2022/04/13/joint-statement-the-heads-of-the-world-bank-group-imf-wfp-and-wto-call-for-urgent-coordinated-action-on-food-security>

Kaynakça

Araghi, F. (2009a). The invisible hand and the visible foot: Peasants, dispossession and globalization. H. Akram-Lodhi, C. Kay (Ed.), *Peasants and Globalization: Political Economy, Rural Transformation and the Agrarian Question* içinde (s. 111-147). Routledge.

- Araghi, F. (2009b). Accumulation by displacement: global enclosures, food crisis, and the ecological contradictions of capitalism. *Review*, 32(1), 113-146.
- Bernstein, H. (1977). Notes on capital and peasantry. *Review of African Political Economy*, 10, 60-73.
- Bernstein, H. (2010). *Class Dynamics of Agrarian Change*. Fernwood Publishing.
- Bernstein, H. (2014). Food sovereignty via the ‘peasant way’: A skeptical view. *The Journal of Peasant Studies*, 41(6), 1031-1063.
- Bezanson, K. ve Luxton, M. (2006). Introduction: Social reproduction and feminist political economy. K. Bezanson, M. Luxton (Ed.), *Social Reproduction: Feminist Political Economy Challenges Neoliberalism* içinde (s. 3-11). McGill-Queens University Press.
- FAO (2022a) Global Report on Food Crises: Joint Analysis for Better Decisions. Erişim adresi: <https://www.fao.org/3/cb9997en/cb9997en.pdf>.
- FAO (2022b) The State of Food Security and Nutrition in the World. Erişim adresi: <https://www.fao.org/3/cc0639en/cc0639en.pdf>.
- Federici, S. (2004). *Caliban and the Witch: Women, the Body, and Primitive Accumulation*. New York: Autonomedia.
- Ferguson, S. ve McNally, D. (2015). Precarious migrants: Gender, race and the social reproduction of a global working class. *Socialist Register* 51, 1-23.
- Fraser, N. (2017). Crisis of care? On the social-reproductive contradictions of contemporary capitalism. T. Bhattacharya (Ed.) *Social Reproduction Theory: Remapping Class, Recentring Oppression* içinde (s. 21-36). Pluto Press.
- Friedmann, H. (1993). The political economy of food: a global crisis. *New Left Review*, 197, 29-57.
- Kautsky, K. (1988). *The Agrarian Question*. Zwen.
- La Via Campesina (2022). LVC Statement: Stop the food crisis! Build Food sovereignty, NOW!. Erişim adresi: <https://viacampesina.org/en/lvc-statement-stop-the-food-crisis-build-food-sovereignty-now/>.
- Lenin, V. I. (1974). *The Development of Capitalism in Russia*. Progress Publishers.
- Luxemburg, R. (2003). *Accumulation of Capital*. Routledge.
- McMichael, P. (2009). A food regime genealogy. *The Journal of Peasant Studies* 36(1), 139-169.
- McMichael, P. (2012). The land grab and corporate food regime restructuring. *The Journal of Peasant Studies* 39(3-4), 681-701.
- McMichael, P. (2021). Food regimes. H. Akram-Lodhi, K. Dietz, B. Engels ve B. M. McKay (Ed.) *Handbook of Critical Agrarian Studies* içinde (s. 218-231. ss). Edward Elgar Publishing Limited.
- Mezzadri, A. (2020). A crisis like no other: Social reproduction and the regeneration of capitalist life during the COVID-19 pandemic. Erişim Adresi: <https://developingeconomics.org/2020/04/20/a-crisis-like-no-other-social-reproduction-and-the-regeneration-of-capitalist-life-during-the-covid-19-pandemic/>.
- Naudi, S. C. ve Rao, S. (2018). Reproductive Work and Female Labor Force Participation in Rural India. Political Economy Research Institute, Working Paper 458.
- O’Laughlin, B. (1996). Through a divided glass: Dualism, class, and the Agrarian question in Mozambique. *The Journal of Peasant Studies*, 23(4), 1–39.
- Panitch, L. ve Leys, C. (2001). Preface. *Socialist Register*, 37, vii-xi.

- Pattenden, J. (2018). The politics of classes of labour: Fragmentation, reproduction zones and collective action in Karnataka, India. *The Journal of Peasant Studies*, 45(5-6), 1039-1059.
- Pattenden, J., Campling, L., Ballivián, E. C., Gras, C., Lerche, J., O'Laughlin, B., Oya, C., Pérez-Niño, H., Sinha, S. (2021). Introduction: COVID-19 and the conditions and struggles of agrarian classes of labour. *Journal of Agrarian Change* 21(3), 582-590.
- Patnaik, U. (2009). Origins of the food crisis in India and developing countries. *Monthly Review* 61(3), 63-77.
- Patnaik, U. ve Patnaik, P. (2017). *A Theory of Imperialism*. Columbia University Press.
- Rao, S. (2018). Gender and class relations in rural India. *The Journal of Peasant Studies*, 45(5-6), 950-968.
- Ritchie, H. (2021). Smallholders produce one-third of the world's food, less than half of what many headlines claim. Erişim Adresi: <https://ourworldindata.org/smallholder-food-production>.
- Saad-Filho, A. (2021). Neoliberalism and the pandemic. *Notebooks: The Journal for Studies on Power*, 1(1), 179-186.
- Shiva, V. (2016a). *Staying Alive: Women, Ecology, and Development*. North Atlantic Books.
- Shiva, V. (2016b). *Who Really Feeds the World?: The Failures of Agribusiness and the Promise of Agroecology*. North Atlantic Books.
- Stevano, S. (2019). The limits of instrumentalism: Informal work and gendered cycles of food insecurity in Mozambique. *The Journal of Development Studies* 55(1), 83-98.
- Stevano, S, Mezzadri, A., Lombardozi, L., Bargawi, H. (2021). Hidden abodes in plain sight: the social reproduction of households and labour in the COVID-19 pandemic. *Feminist Economics* 27(1-2), 271-287.
- Veltmeyer, H. (2013). The political economy of natural resource extraction: a new model or extractive imperialism? *Canadian Journal of Development Studies*, 34(1), 79*95.
- Vercillo, S. (2020). The complicated gendering of farming and household food responsibilities in northern Ghana. *Journal of Rural Studies*, 79, 235*245.
- World Bank (2022a) Food Security Update. Erişim Adresi: <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/brief/food-security-update>
- World Bank (2022b) Joint Statement: The Heads of the World Bank Group, IMF, WFP, and WTO Call for Urgent Coordinated Action on Food Security. Erişim adresi: <https://www.worldbank.org/en/news/statement/2022/04/13/joint-statement-the-heads-of-the-world-bank-group-imf-wfp-and-wto-call-for-urgent-coordinated-action-on-food-security>
- Wood, E. M. (2009). Peasants and the market imperative. H. Akram-Lodhi, C. Kay (Ed.), *Peasants and Globalization: Political Economy, Rural Transformation and the Agrarian Question* içinde (s. 37-56) Routledge.
- Yalman, G. L. (2021). Crisis of what? Crisis in or of neoliberalism? A brief encounter with the debate on the authoritarian turn. E. Babacan, M. Kutun, E. Pınar ve Z. Yılmaz (Ed.) *Regime Change in Turkey: Neoliberal Authoritarianism, Islamism and Hegemony* içinde (s. 15-31). Routledge.